

OD A DO Š – SPOZNAVANJE CIRILICE V SLOVENSKEM PROSTORU

NATALIJA ULČNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija, natalija.ulcnik@um.si

Sinopsis Cirilica v slovenskem prostoru ni imela vidnejše vloge, saj se je vse od prvih zapisov slovenščine uporabljala latinica, kljub temu pa ji je bilo izkazano določeno zanimanje. V prispevku je najprej opozorjeno na prisotnost cirilice v starejših slovenskih slovnica in možne razloge za njeno vključevanje, v nadaljevanju pa je preverjeno, v kolikšni meri je bilo ali je še prisotno učenje cirilice v slovenskem izobraževalnem sistemu, s posebnim ozirom na spoznavanje cirilice med študentkami in študenti slovenskega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Ob koncu je izpostavljena motivacija za učenje cirilice v današnjem času in pomen njenega poznavanja.

Ključne besede:

pisava,
učenje,
azbuka,
cirilica,
slovenski
izobraževalni
sistem

FROM A TO Š – LEARNING ABOUT THE CYRILLIC ALPHABET IN THE SLOVENIAN TERRITORY

NATALIJA ULČNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia, natalija.ulcnik@um.si

Abstract The Cyrillic alphabet did not play a prominent role in the Slovenian territory, because the Latin alphabet has been used ever since the first Slovene records. Nevertheless, an interest in the Cyrillic alphabet was present. The article first mentions the presence of the Cyrillic alphabet in older Slovene grammars and possible reasons for its inclusion, and later examines the extent to which learning Cyrillic has been or still is present in the Slovene educational system, with special regard to learning Cyrillic among students of Slovene language and literature at the Faculty of Arts, University of Maribor. At the end of the article, the motivation for learning Cyrillic nowadays is stressed, as well as the importance of learning it.

Keywords:

script,
learning,
Azbuka,
Cyrillic alphabet,
Slovenian
education system

1 Uvod – razvoj slovenskega črkopisa¹

Latinica se v slovensko govorečem prostoru uporablja vse od prvih zapisov slovenščine, cirilica pa je bila v posameznih slovenskih tiskih izpostavljena v okviru dediščine slovanskih pisav, ob tem pa je v prvi polovici 19. stoletja služila tudi kot inspiracija pri poskusih prenavljanja obstoječega črkopisa.

V rokopisih do prve slovenske knjige še ni bilo trdnega sistema za zapisovanje glasov (črkopisa), ampak so glasove zapisovali »povsem poljubno, po občutku in z zgledovanjem po rešitvah v knjižnih jezikih, ki so jih znali zapisovalci« (Ahačič 2021: 238). Do spremembe je prišlo v obdobju protestantizma, ko je Primož Trubar vzpostavil prvo varianto slovenskega črkopisa,² pri čemer lahko govorimo o predstopnji bohoričice (Ahačič 2021: 238–239).³ Bohoričico kot sistem je v Biblijo uvedel Jurij Dalmatin, teoretično pa jo je v svoji slovnici opredelil Adam Bohorič (Ahačič 2015a), zaradi česar se po njem tudi imenuje.⁴ Bohoričica se je z določenimi prilagoditvami in izboljšavami obdržala vse do prve polovice 19. stoletja, ko se je pojavila težnja po alternativnem črkopisu, ki bi bil bolj prilagojen slovenščini in bi jasneje sledil načelu en glas – ena črka. O tem je intenzivno razmišljal Jernej Kopitar, ki se je v slovnici *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1809) zavzemal za črkopis, ki bi bil utemeljen na fonetičnih načelih in bi ustrezal slovenščini ter širšemu slovanskemu jezikovnemu prostoru. Tej ideji sta skušala slediti slovničarja Franc Serafin Metelko, ki je v slovnici *Lehrgebäude der slovenischen Sprache* (1825) predstavil prenovljen črkopis, metelčico,⁵ in Peter Dajnko, ki je v slovnici *Lehrbuch der Windischen Sprache* (1824) ponudil svoj črkopis, dajncico.⁶ Opazno je, da sta tako Metelko kot tudi Dajnko ob preurejanju črkopisov navdih iskala tudi v cirilčni pisavi (prim. Bratuš 1998; Honzak Jahić 2003: 343). Črkopisni

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² V prvih dveh natisnjenih knjigah je bila sicer prisotna gotica.

³ Ahačič (2007: 229) izpostavlja, da lahko Trubarjevo pisavo razumemo kot »dovršen sad svojega časa«; pri njenem oblikovanju je namreč Trubar imel v mislih enostavnost in estetskost, pozoren pa je bil tudi na vpeljevanje čim manj črk za en glas in čim večjo podobnost z drugimi načini pisave (latinskim, nemškim in italijanskim).

⁴ Ahačič (2021: 239) poudarja, da ne drži trditev, da je Sebastijan Krelj pomembno vplival na oblikovanje bohoričice; opozarja, da je šlo pri Krelju – četudi si je prizadeval za fonološko doslednejši zapis (Ahačič 2007: 229) – pravzaprav za zastranitev, saj je v *Postilli Slovenski* (1567) sistem preobložil in ga naredil manj obvladljivega za pisce.

⁵ Metelčica je bila v rabi od leta 1825 do leta 1833 (Bratuš 1998: 366).

⁶ Dajncica je bila v rabi na vzhodnoštajerskem področju, in sicer od leta 1824 do leta 1838 (Bratuš 1998: 362). Znano je, da je Dajnkov rojak Anton Krempel ni sprejel, saj je bila po njegovem mnenju v nasprotju z želenimi reformami, ki naj bi prispevale k povezovanju Slovencev in Slovanov (Jesenšek 2021: 15).

reformi nista bili uspešni,⁷ a se je sredi 19. stoletja v celotnem slovenskem prostoru vendarle uveljavil nov latinični črkopis – gajica, ki ga lahko štejemo med posredne učinke izhodiščne Kopitarjeve pobude (Merše 2015). Danes ta črkopis⁸ zaradi prilagoditev glasovnemu sistemu slovenskega knjižnega jezika imenujemo slovenica.

Cirilica torej v slovenskem prostoru ni imela vidnejše vloge, kljub temu pa ji je bila v preteklosti posvečena določena pozornost v slovenskih slovnica, zanj pa je bilo izkazano zanimanje tudi med raziskovalci in znotraj izobraževalnega sistema.

2 Cirilica v starejših slovenskih slovnica

Cirilica je mlajša izmed slovanskih pisav, ki sta se pojavili skupaj z nastankom prvega knjižnega jezika Slovanov. Poimenovana je po sv. Cirilu, njeno oblikovanje pa sega v čas delovanja Metodovih naslednikov s konca 9. oz. začetka 10. stoletja (Babič 2019: 249, 254). Zaradi svoje enostavnosti in navezanosti na grško tradicijo⁹ se je uspela obdržati in razširiti med slovanskimi narodi, pri tem pa se je razvilo tudi nekaj grafičnih različic (Babič 2019: 249).¹⁰ Zanimanje za obe slovanski pisavi, tj. glagolico in cirilico, je bilo na Slovenskem izkazano že v času protestantizma, ko sta se začela razvijati slovenski črkopis in slovenski knjižni jezik. Protestantski pisec Sebastijan Krelj (1567: VII) je na primer v predgovoru *Postille Slovenske* omenjal »ftaro Slovenko, Hèrvatfko tèr Churilfko Pifmo« in izpostavil svoja razmišljanja o prvih slovanskih pisavah: »BOG ôtel pak, da bi to ifto, slafti Churilfko lepo Pifmo, mogli fpet v'Lüdi pèrpraviti«; »Sato fãm fpred to ftaro Abc. po imenih, inu pruti latinfke puhftabe poftavil. Ako kateri Hèrvatfko Pifmo sna, da naf tim bulie saftopi.«

Kot pomemben del slovanske dediščine je bila cirilica vključena tudi v starejše slovenske slovnice. Najdemo jo že v prvi slovnici slovenskega jezika, tj. latinsko pisani *Articulae horulae succisivae (Proste zimskie urice)* iz leta 1584. Njen avtor Adam Bohorič je že v naslovu navedel, da je v uvodu v tabelah dodal »cirilski in glagolski

⁷ Črkopisa sta se pojavljala v rokopisih in tiskih, a med sodobniki nista bila sprejeta in sta bila na koncu zavržena kot neprimerna (metelčica v glavnem iz estetskih razlogov), zaradi česar sta bila tudi prepovedana za šolsko rabo (Bratuš 1998: 366).

⁸ O razmerju med črkopisom in pisavo prim. odgovor v *Jezikovni svetovalnici* na portalu Fran (Weiss 2017).

⁹ Iz glagolice so izločili štirinajst črk in jih nadomestili z grškimi črkami (Osolnik 2011: 345).

¹⁰ Starocerkvenoslavnska cirilica je imela skupaj 43 črk in tudi sodobne različice cirilice v osnovi temeljijo na izvornem naboru znakov, razlikujejo pa se v grafemih za posebne foneme (Babič 2019: 249, 254–255).

pravopis«. ¹¹ Cirilico prikazuje prva dodana tabela (*de orthographia Cyrilica*), ki jo najdemo na straneh 1–10. Slovničar izpostavlja, da cirilski črkopis uporabljajo »na dvoru turškega cesarja, se posebej vojaki telesne straže, ki jih imenujejo janičarji. Enako vsi Bosenci, Rusi in Možoviti« (Ahačič 2007: 203). Natančneje podaja podobo posameznih črk, njihova poimenovanja in glasovno ter številčno vrednost (Ahačič 2007: 203). Zadnja (peta) tabela pa prikazuje molitev očenaš v šestih slovanskih jezikih (na straneh 35–39) in začne se prav s cirilico. Tak primerjalni način prikazovanja očenašev je bil za tedanje prakso značilen in moden (Ahačič 2007: 204). Vzporedno navajanje različnih slovanskih pisav pa je, kot izpostavlja Ahačič (2007: 204), pozitivno vplivalo na predstavo o slovenskem pravopisu, določenem v Dalmatinovi Bibliji; ob tem poudarja, da je bilo videnje in razumevanje podobnosti in razlik med posameznimi jeziki drugačno kot danes. Predvidevamo, da je bil Bohoričev namen s tem uvodnim delom olajšati razumevanje drugih slovanskih jezikov. Slovničar je želel »dvigniti ugled slovenskega jezika in dokazati njegovo uporabnost ter razprostranjenost. Znanje slovenščine namreč omogoča razumevanje vseh slovanskih jezikov, za razumevanje različnih pisav pa so slovnici dodane uvodne tabele« (Ahačič 2015a).

Naslednji slovničar, ¹² ki je cirilici odmeril prostor v svoji slovnici, je bil Marko Pohlin. Njegova *Kraynska Grammatika (Kranjska gramatika)* je izšla leta 1768 v Ljubljani (druga, na podlagi kritik popravljena in preurejena izdaja, pa je izšla leta 1783). Gre za didaktično slovnico, ki je bila namenjena maternim govorcem slovenščine in tudi tujcem, vsebovala pa je jasno težnjo po vzpostavljanju nove norme; slovničar je pri tem izhajal iz miselnosti, da je knjižnemu jeziku najboljša osnova jezik jezikovnega središča (Ahačič 2015b). V tej slovnici je na več mestih opazno zgledovanje po Bohoričevi slovnici (iz leta 1584 ali priredbi iz leta 1758), med drugim tudi v uvodu in omembi glagolskih ter cirilskih črk (prim. Ahačič 2015b).

Koroški slovničar Ožbalt Gutsman je v svoji nemško pisani slovnici slovenskega jezika *Windische Sprachlehre* (1777) obžaloval, da »so Slovani nepovezani in da so opustili svojo lastno staro pisavo, ki so jo prepustili Ilirom, torej Slovanom na jugu,

¹¹ Prevod celotnega naslova se glasi: »Proste zimske urice o latinskokeranjski slovnici, prirejene po vzoru latinskega jezika, iz katere se zlahka opazi podobnost z moskovitskim, rutenskim, poljskim, češkim in lužiškim, obenem pa tudi z dalmatskim in hrvatskim jezikom. Spredaj je dodanih nekaj tabel, ki vsebujejo cirilski in glagolski, znotraj tega pa še rutenski in moskovitski pravopis« (Ahačič 2015a).

¹² Cirilica je bila pred tem omenjena tudi v Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske* (Rotar 1987: 52).

in pa Rusom« (Rotar 1987: 53); slovansko pisavo pri tem razume kot trdno vez med slovanskimi narodi.

Cirilica je svoje mesto našla tudi v prvi slovenski znanstveni (opisni, deloma zgodovinski) slovnici jezikoslovne avtoritete 19. stoletja Jerneja Kopitarja *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark (Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem; 1809)*. Opazno je, da je v njej prisoten tudi primerjalni vidik slovenščine z drugimi slovanskimi jeziki in da so nakazane medjezikovne paralele.¹³ Na začetnih straneh (1–13) obravnava cirilico oz. t. i. Cirilov slovanski alfabet (*Kyryll's Slavisches Alphabet*), ob tem pa so v poglavju o »elementarni ortografiji« slovanskim zgledom v latinici mestoma dodani tudi zapisi v cirilici. V slovnici je predstavil sočasno stanje slovenščine kot jezika širše družine slovanskih jezikov, ob tem pa je bil njegov namen izpostaviti potrebo po pripravi izboljšane latinice črkopisa, ki bi bil približan glasovju slovanskih jezikov (Merše 2015). Kopitarjevo idejo o preurejenem slovenskem oz. slovanskem črkopisu,¹⁴ skladnim z načelom »kolikor glasov, toliko črk«, je spodbudilo Franca Serafina Metelka in Petra Dajnka, da sta ponudila vsak svojo rešitev, a nobena ni bila dolgoročno sprejeta v širšem slovenskem prostoru. Kot odziv na Kopitarjevo črkopisno pobudo pa lahko vendarle razumemo tudi uvedbo novega latinice črkopisa (gajice) sredi 19. stoletja.

V starejših slovenskih slovnica je torej navedena tudi cirilica, in sicer kot ena izmed slovanskih pisav. Simbolizirala je vez med slovanskimi jeziki, pomagala je vzpostavljati zgodovinskorazvojno vertikalno in tako slovenščino umestiti v širši kontekst slovanskih jezikov in pisav. Obenem je navajanje cirilice vsaj posredno pomenilo tudi pot k razumevanju drugih slovanskih jezikov, slovnicaarji pa so z njo želeli doseči tudi nekoliko širšo uporabnost slovnice.

V 19. stoletju so v slovenskem prostoru torej intenzivno razmišljali o reformi (poenostavitvi) obstoječega latinice črkopisa, tj. bohoričice, in za posamezne črke (npr. šumevce) so se pojavile ideje o adaptaciji cirilicnih grafemov. Obenem je bilo opozorjeno na povezavo med slovenščino in staro cerkveno slovanščino (prim.

¹³ M. Merše (2015) ob tem ugotavlja: »S primerjalnim namenom so navedeni tudi zgledi iz drugih jezikov: iz obeh klasičnih (grščine in latinščine) ter iz sodobnih neslovanskih (poleg nemščine tudi iz italijanščine, francoščine, redkeje angleščine in španščine, izjemoma tudi iz turščine) in slovanskih jezikov (iz hrvaščine, srbsčine, češčine, poljščine, ruščine, lužičščine itd.), navaja pa tudi primere iz stare cerkvene slovanščine.«

¹⁴ Želja po skupni pisavi vseh latinsko pišočih Slovanov je osnovana na ideji Dobrovskega o jezikovnem poenotenju tistih južnih Slovanov, ki jih povezuje ista pisava – latinica (Honzak Jahić 2003: 343).

Rotar 1987: 52). Tako je bil v tem času izpostavljen in na novo opredeljen tudi odnos med slovenščino in prvim knjižnim jezikom Slovanov. Stari cerkveni slovanščini je bila namenjena vse večja pozornost. Za namen seznanjanja s tem mrtvim jezikom je izšlo nekaj odlomkov ali besedil v učnih knjigah, npr. v Janežičevi *Slovenski slovnici s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence* (Janežič 1854) ter v Miklošičevem berilu za 8. gimnazijski razred (Miklošič 1865). Izšlo pa je tudi nekaj samostojnih starocerkvenoslovanskih slovnici, npr. *Kratka staroslovenska slovnica* Josipa Marna (1863), *Staroslovenska čitanka za višje razrede srednjih šol* Jakoba Sketa (1894) ter *Starocerkvenoslovanska slovnica in čitanka za višje razrede srednjih šol* Franceta Tomšiča (1943), ki so se sprva uporabljale kot učbeniki na srednješolski (gimnazijski) ravni in so prav tako pripomogle k učenju cirilice.

3 Razmišljanja o cirilici v 20. stoletju in danes

O cirilici kot eni izmed slovanskih pisav so v slovenskem prostoru razmišljali tudi v 20. stoletju. To dokazujejo posamezni članki, npr. razprava filologa Mihaela Markiča *Izenačenje slovanskih črkopisov*, ki je bila leta 1933 objavljena v časopisu *Etnolog* (Markič 1933: 116–133). Avtor je v njej izpostavil možnosti novih črkopisnih reform, natančneje težnjo po izenačevanju obeh pisav, latinice in cirilice, kar pa v slovenskem prostoru ni imelo resnejših odzivov.

O problematiki cirilice na severozahodu južnoslovanskega etničnega prostora je leta 1977 pisal Janko Jurančič (1977) v *Nabtgalošem zborniku*. Poudaril je vpliv cirilice na poskuse prilagajanja latinice potrebam slovenskega (in hrvaškega) jezika v prvi polovici 19. stoletja.

O cirilici je razmišljal tudi Janez Rotar (1987). Izpostavil je, da je bil odnos Slovencev do slovanske pisave (glagolice in cirilice) »bolj ali manj pasiven«, a se je kljub temu razvijal štiristo let in pomembno vplival na slovensko filološko misel in zavest (Rotar 1987: 51).

V sodobnosti o prvih slovanskih pisavah veliko piše Vanda Babič. Izpostavlja (Babič 2019: 259), da je bilo oblikovanje prvega slovanskega knjižnega jezika in pisav pomembno za vse slovanske narode. Kljub temu pa je opazno, da se »znanje cirilice (že prepoznavanje črk, kaj šele tekoče branje besedil) sploh pri mlajši generaciji pospešeno izgublja, kot da se nas ta del skupne slovanske zgodovine sploh ne tiče« (Babič 2019: 260). Pri tem pa se niti ne zavedamo, da je tudi latinični grafični sistem

oblikovan »po principu cirilice, tj. da se vsak glas piše samo z enim (in to vedno istim) grafičnim znakom« (Babič 2019: 260). Avtorica je prepričana, da je poznavanje zgodovinskega ozadja nastanka slovanskih pisav ter poznavanje sodobnih ciriličnih pisav »profesionalna odlika vsakega odgovornega slavista na Slovenskem« (Babič 2019: 260).

Aktivno poznavanje cirilice lahko v slovenskem prostoru v največji meri dosežemo prav z učenjem slovanskih jezikov, v katerih se ta črkopis uporablja.

4 Cirilica v slovenskem izobraževalnem sistemu

Učenje cirilice je bilo v preteklosti sestavni del izobraževalnega sistema. Prisotno je bilo obvezno učenje ruščine in srbohrvaščine, v gimnazijskem programu pa je bilo predvideno tudi učenje starocerkvenoslovanske azbuke. S tem se je v populaciji razvijala zmožnost rabe (branja in/ali pisanja) dveh različnih pisav oz. funkcionalna dvopisavnost. V sodobnem izobraževalnem sistemu pa je situacija drugačna; le redko (na primer v okviru izbirnih predmetov ali posameznih študijskih programov) je prisotno poglobljeno spoznavanje nelatiničnih pisav, kar pomeni, da je tudi poznavanje cirilice močno okrnjeno.

4.1 Spoznavanje cirilice v preteklosti in danes

Poučevanje in učenje cirilice ima v slovenskem prostoru določeno tradicijo, saj je bilo obvezno učenje ruščine (v povojnem času) in srbohrvaščine (kot večinskega jezika in jezika sporazumevanja v SFR Jugoslaviji)¹⁵ sestavni del nekdanjega izobraževalnega sistema na t. i. nižji gimnazijski oz. osnovnošolski ravni, na univerzitetni ravni pa je bilo oba jezika možno tudi študirati (prim. Urbas 2019; Balažic Bulc, Požgaj Hadži 2019). Ruščina je bila prisotna kot obvezni tuji jezik v slovenskih nižjih gimnazijah (Urbas 2019: 237), na višji gimnaziji pa je bila izbirni maturitetni predmet (Urbas 2019: 237). Srbohrvaščina se je najprej poučevala v 8. razredu, kasneje v 5. razredu, ob novonastalih družbeno-političnih okoliščinah pa je bila ukinjena v šolskem letu 1993/94 (Balažic Bulc, Požgaj Hadži 2019: 75). Kasneje se v okviru izbirnih predmetov začne ponujati hrvaščina, leta 2007 tudi srbsčina, a sta se predmeta redko izvajala (Balažic Bulc, Požgaj Hadži 2019: 76). Kljub formalni možnosti za učenje obeh jezikov se, kot ugotavljata Balažic Bulc in Požgaj Hadži

¹⁵ Kar pomeni, da je bil slovenski prostor delno dvojezičen (Balažic Bulc, Požgaj Hadži 2019: 72).

(2019: 71, 76), v praksi izkaže, da je npr. zanimanje za jezike naslednike nekdanje srbohrvaščine (tako v družbeno-kulturnem in medkulturnem smislu) v slovenski družbi premajhno, razloge pa lahko iščemo tudi v »tekmovanju« med večjimi oz. manjšimi jeziki, strateško pomembnejšimi oz. manj pomembnimi, manj konkurenčnimi jeziki.¹⁶ Spodbujanje raznojezičnosti in poznavanja sosedskih jezikov torej ni možno »brez dobro premišljene strategije pristojnih institucij in širše družbene podpore« (Balažic Bulc, Požgaj Hadži 2019: 78). Pomanjkanje motivacije se je ob tem kazalo tudi za učenje ruščine, a se je stanje začelo izboljševati z načrtno popularizacijo njenega učenja in vzpostavljanjem celotne izobraževalne vertikale; število vseh, ki so se učili rusko, tudi v okviru vseživljenjskega učenja, je tako iz leta v leto raslo (Urbas 2019: 239–240).

Današnje generacije se torej praviloma naučijo zgolj latiničnih pisav, le redki pa v okviru izbirnih predmetov oz. posameznih študijskih programov spoznavajo tudi cirilico. Pri tem je od narave posameznih predmetov odvisno, v kolikšni meri to pisavo dejansko tudi utrdijo in se navadijo na njeno branje in/ali pisanje.

Učenje stare cerkvene slovanščine in njene azbuke je danes omejeno na visokošolsko raven, in sicer na slavistične oz. slovenistične študijske programe. Temeljno študijsko gradivo pri tem predstavlja *Učbenik stare cerkvene slovanščine* Vande Babič (2008). Avtorica je o stari cerkveni slovanščini v študijskih programih slavistike spregovorila v članku *Stara cerkvena slovanščina – prvi slovanski knjižni jezik* (Babič 2019a). Izpostavila je željo, da bi bilo to predmetno področje v programih prisotno vsaj do te mere, da »bi bilo dovolj časa za razlago posameznih jezikovnih dejstev, za pregled in predstavitev raznovrstnih slovanskih besedil, pa tudi za primerjanje s sodobnim stanjem v slovanskih jezikih« (Babič 2019a: 281). Tako bi lahko študentke in študenti razvili pozitiven odnos do skupne slovanske dediščine. Prepričana je, da je za poglobljeno poznavanje jezika ob obvladovanju sodobnega stanja pomemben tudi historični vidik (Babič 2019a: 282). Ciril in Metod sta namreč zaslužna ne samo za kultiviranje slovanskega jezika in prve zapise s takratnimi jezikovno-slogovnimi značilnostmi, temveč tudi za oblikovanje črkopisa, tj. glagolice; slovansko slovstvo pa se je nadaljevalo tudi v drugi slovanski pisavi – cirilici, ki je v slovanskem svetu še danes močno prisotna (Babič 2019a: 275). Ob tem pa je delovanje svetih bratov pripomoglo k razvoju slovanskega pismenstva in Slovane postavilo ob bok redkim

¹⁶ Na izbiro izbirnih predmetov imajo v osnovni šoli vpliv tudi starši (prim. Balažic Bulc, Požgaj Hadži 2019: 78).

ljudstvom, ki so v srednjem veku že imela izoblikovan lasten knjižni jezik in pisavo (Babič 2019a: 274).

4.2 Spoznavanje cirilice v okviru študija slovenskega jezika in književnosti na Oddelku za slovanske jezike in književnosti FF UM

Izkušnje kažejo, da študentke in študenti slovenskega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru (FF UM) na začetku študijske poti cirilico sicer prepoznavajo, vendar je (razen redkih izjem) praviloma še ne znajo brati. V 1. letniku se pri predmetu *Indoevropska, praslovanska in starocerkvenoslovanska dediščina* naučijo starocerkvenoslovanske cirilice, razvijajo veščino pisanja, seznanijo se z odlomki iz starocerkvenoslovanskih besedil in ob tem razvijajo tudi veščino branja. Kasneje pa v okviru izbirnih predmetov (lektoratov) spoznavajo tudi sodobne cirilične pisave, npr. rusko, srbsko, makedonsko.¹⁷ V okviru lektoratov nadgrajujejo svoje znanje in tako se lahko cirilica pri vseh, ki lektorate poslušajo, ustrezno utrdi. Pridobivanje kompetence branja ciriličnih besedil jim tako ob hkratnem učenju jezika med drugim odpre možnost prebiranja in študija slavističnih raziskav, objavljenih v cirilici.¹⁸

K poučevanju in učenju cirilice lahko uberemo različne pristope. Pri predmetu *Indoevropska, praslovanska in starocerkvenoslovanska dediščina* jo študenti spoznavajo in utrjujejo po petstopenjskem modelu: 1) usvajanje grafemov, 2) transliteracija iz cirilice v latinico (in obratno), 3) jezikovna analiza ciriličnih besedil, 4) branje ciriličnih besedil, 5) prenos znanja (v vsakdanje življenje). Sprva jim nekaj težav povzročajo t. i. lažni prijatelji med latiničnimi in ciriličnimi grafemi (npr. C, B, P), vendar jih hitro usvojijo in napredujejo tudi pri tekočnosti branja. Ker je usvajanju cirilice namenjeno nizko število organiziranih pedagoških ur, je njeno učenje in utrjevanje predvideno v okviru samostojnega dela. Prav zaradi tega je pomembno, da se v času študija zagotovi kontinuirano soočanje s ciriličnimi pisavami. Priložnost za to se pojavi v okviru predmeta *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika*, npr. ob obravnavi črkopisov, ki so se uporabljali (oz. poskušali uvesti) v slovenskem prostoru, ob seznanjanju z besedili, v katerih se pojavljajo tudi sporadični zapisi v cirilici, nadalje pri predmetu *Jezikovna interpretacija starejših slovenskih besedil* ter zlasti v okviru lektoratov slovanskih jezikov (ruščine, srbsčine in makedonščine). Prav

¹⁷ O uvedbi posebnih grafemov v makedonsko cirilico prim. Hribar, Nikolovski (2010: 353).

¹⁸ Sicer pa zmožnost branja cirilice sama po sebi ni nujno povezana tudi z razumevanjem prebranega.

slednji omogočajo, da se znanje, pridobljeno v 1. letniku, aktualizira in osmisli ter da se zagotovi njegova trajnost. Največji izziv je namreč pridobljeno znanje cirilice uspešno uporabiti v novih življenjskih situacijah,¹⁹ torej razširiti zmožnosti sprejemanja besedil oz. pisnega komuniciranja.

5 Motivacija za učenje cirilice

Ena izmed možnih spodbud za učenje cirilice je njena razprostranjenost v sodobnosti. Cirilica je danes uradna pisava za zapis knjižnega jezika pri Rusih, Ukrajincih, Belorusih, Bolgarih, Makedoncih, Srbih in Črnogorcih (prim. Babič 2019: 260). Do spoznanja o koristnosti poznavanja cirilice nas lahko privedejo različne življenjske situacije. Ob notranji motivaciji, ki izhaja iz lastne želje po znanju, pa je pri mnogih prisotna tudi zunanja motivacija, ko se je treba nove pisave ali jezika naučiti zaradi potreb, na primer na poklicnem področju.²⁰ Posebna motivacija za učenje cirilice pa bi morala biti prisotna pri slovenistkah in slovenistih pedagoških študijskih programov, saj se bodo v praksi pogosto srečevali z različnimi jezikovnimi ozadji svojih učencev in učenk in bi morali izkazati tudi zanimanje za pisave, ki jih oni poznajo. Gre za pridobivanje osnovnih medjezikovnih in medkulturnih kompetenc. Balažic Bulc (2019: 20) ob tem ugotavlja, da je »že vsak šolski razred zase večjezično oz. večkulturno mikrookolje, ki od učitelja zahteva zelo dobro medkulturno ozaveščenost«; Vižintin (2011: 534) pa izpostavlja, da je treba za medkulturnost pravzaprav izobraziti celotno družbo. Veliko priložnosti za razvoj kulturne kompetence in zavesti daje prav pouk slovenščine in te priložnosti bi morali po mnenju Krakar Vogel (2011: 271) znati izkoristiti.

Danes so možnosti za učenje cirilice zelo široke in raznolike tudi izven organiziranega pedagoškega procesa. Na spletu je veliko koristnih strani, najdemo e-okolja, e-orodja, npr. prečrkovalnike (cirilizator, latinizator). Slednji so zelo koristni, če jih uporabljamo za pridobivanje informacij, ki jih lahko izkoristimo za učenje, in ne zgolj v smislu olajšanja razumevanja ter izogibanja učenju cirilice. Spletna stran BaltoSlav npr. vključuje tudi elemente igrifikacije.²¹

¹⁹ V okviru lektoratov so organizirane tudi strokovne ekskurzije, ki študente postavijo v avtentično okolje in omogočajo reševanje realnih problemov, povezanih s poznavanjem cirilice.

²⁰ Znan je primer, ko so v enih izmed slovenskih term morali ustrezno usposobiti kader zaradi vse več ruskih gostov. (»Osebe se je naučilo osnov ruščine. Vse tiskano gradivo v termah pa je v cirilici in ruščini,« je povedala Anita Hozjan iz Term Rogaška, za katere so Rusi pomembni gostje /.../«; *Gigafida*.)

²¹ Za učenje cirilice s pomočjo igre prim. tudi Stojmenova Duh, Koceska, Koceski 2017. Za učenje oglate glagolice na npr. portal *Jezične igre i multimedijski prikaz jezika (Pišem glagoljicom)*.

6 Pomen poznavanja cirilice

Pisavo razumemo kot integralni del nacionalne in kulturne identitete. Obenem pa gre tudi za naš pogled na svet, osnovo naših konceptov in predstav. To se kaže tudi v naslovnem frazemu *od A do Š*, ki v zavesti maternih govorcev slovenščine ne obstaja in je lahko razumljen kot napaka. Za dojetje njegovega bistva je potrebno dodatno znanje, zavedanje, da celoto zaobjamemo s prvo in zadnjo črko v abecedi, kar je v slovenščini A–Ž, v cirilici oz. azbuki pa je razporeditev črk drugačna, kar pri govoricah vzpostavlja drugačen koncept (A–Š). Razvijanje kompetence dvopisavnosti nam torej omogoča, da razumemo tudi specifične vzorce, ki se odražajo v jeziku. To je še zlasti pomembno v kontekstu jezikovno-kulturne raznolikosti in v okviru medjezikovnih in medkulturnih stikov. Ob tem se je treba zavedati, da je cirilica kot pisava tudi v slovenski družbi prisotna pri različnih jezikovnih skupnostih in da imajo te skupnosti ustavno pravico tudi do gojenja in izražanja lastne kulture ter uporabe svojega jezika in pisave.²² V širšem smislu je seznanjanje z različnimi pisavami pomembno tudi za spodbujanje medkulturnega dialoga.

7 Sklep

Cirilica je del slovanske kulturne dediščine in kot taka je bila vključena tudi v starejše slovenske slovnice, npr. Bohoričevo (1584), Pohlinovo (1768) in Kopitarjevo (1809). Slovníčarji so cirilico razumeli kot vez med slovanskimi jeziki, obenem pa so prav v tej pisavi iskali navdih za izboljšanje črkopisa, ki je bil tedaj v rabi. Če je bila sprva s prvima slovanskima pisavama (glagolico in cirilico) seznanjena le peščica strokovnjakov, se je stanje izboljšalo z uvedbo obveznega učenja sodobnih slovanskih jezikov, ki uporabljajo nelatinično pisavo. V slovenskem izobraževalnem sistemu je bilo tako v preteklosti obvezno učenje ruščine oz. srbohrvaščine in s tem tudi cirilice v osnovni oz. srednji šoli, danes pa je aktivno spoznavanje cirilice omejeno le na nekatere izbirne predmete na osnovno- oz. srednješolski ravni ter na posamezne študijske programe na univerzitetni ravni. Študentke in študenti Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru že v 1. letniku spoznajo starocerkvenoslovansko cirilico, kasneje pa se imajo možnost v okviru lektoratov naučiti tudi drugih slovanskih jezikov in sodobnih ciriličnih pisav (npr. ruske, srbske in makedonske). V današnji digitalni dobi se lahko cirilico

²² Prim. Ustavo Republike Slovenije, 61. člen (izražanje narodne pripadnosti) in 62. člen (pravica do uporabe svojega jezika in pisave).

naučimo tudi izven organiziranega izobraževalnega procesa, npr. na podlagi prosto dostopnih izobraževalnih spletnih strani in učnih e-okolij. Posebna motivacija za tako učenje je lahko povezana tudi z zanimanjem za slovanske jezike in pisave, ki jih govorijo oz. uporabljajo priseljenci in njihovi potomci ter z zanimanjem za sokulture v Sloveniji. Pomembno je namreč zavedanje, da je pisava del nacionalne in kulturne identitete in da je naša ustavna pravica, torej tudi pravica priseljske skupnosti. Rotar (1987: 57) je že pred leti izpostavil, da sta »jezik in pisava sploh najbolj očitna znaka narodne identitete in torej njen najbolj občutljiv organ, občutljiv in nenadomestljiv kot človeško oko«. Jezikovna in kulturna raznolikost je dejstvo, je naš vsakdan. Učenje jezikov in pisav drugih je lahko simbolno dejanje sprejemanja ter pomemben korak k dojetanju različnih jezikovnih vzorcev in konceptov. Z učenjem cirilice izkažemo zanimanje za raznolike jezikovne prakse, ki rastejo iz skupnih korenin, in spoznavamo jezikovno-kulturno bogastvo slovanskega prostora, v širšem smislu pa naredimo tudi korak k sodelovalni komunikaciji in medkulturnemu dialogu.

Literatura in viri

- Kozma AHAČIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kozma AHAČIČ, 2015a: Adam Bohorič. *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura. Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes*. Različica 1.0. Ur. Kozma Ahačič. Dostop 5. 11. 2021 na: <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/1/1584-bohoric>
- Kozma AHAČIČ, 2015b: Marko Pohlin. *Kraynska Grammatika. Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes*. Različica 1.0. Ur. Kozma Ahačič. Dostop 5. 11. 2021 na: <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/7/1768-pohlin>
- Kozma AHAČIČ, 2021: 16. stoletje in jezikovni pouk slovenščine. *Slovenski jezik med slovanskimi jeziki*. Ur. Matej Šekli in Lidija Rezončnik. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 31). 163–186. Dostop 5. 11. 2021 na: <https://zdsds.si/tiskovina/3265/>
- Vanda BABIČ, 2008: *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za slavistiko, Oddelek za slovenistiko.
- Vanda BABIČ, 2019: Glagolica in cirilica: prvi slovanski pisavi. *Slovenski jezik in njegovi sosede*. Ur. Matej Šekli in Lidija Rezončnik. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 29). 249–261.
- Vanda BABIČ, 2019a: Stara cerkvena slovanščina – prvi slovanski knjižni jezik. *Poti in stranpoti poučevanja tujih jezikov v Sloveniji*. Ur. Tatjana Balažic Bulc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 273–282. Dostop 5. 11. 2021 na: <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/download/180/276/4660-1?inline=1>
- Vanda BABIČ, 2021: Stara cerkvena slovanščina – ne mati, ampak mogočna sestra. *Slovenski jezik med slovanskimi jeziki*. Ur. Matej Šekli in Lidija Rezončnik. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 31). 163–186.
- Tatjana BALAŽIC BULC, 2019: Jezikovna raznovrstnost in medkulturni dialog pri pouku slovenščine. *Slovenski jezik in njegovi sosede*. Ur. Matej Šekli in Lidija Rezončnik. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 29). 20–26.

- Tatjana BALAŽIC BULC, Vesna POŽGAJ HADŽI, 2019: Hrvaščina, srbsščina, bosanščina in črnogorščina v slovenskem izobraževanju – novi jeziki z dolgo tradicijo. *Poti in stranpoti poučevanja tujih jezikov v Sloveniji*. Ur. Tatjana Balažic Bulc, Jana Kenda, Meta Lah in Vesna Požgaj Hadži. Ljubljana. 71–80. Dostop 5. 11. 2021 na: <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/book/180>
- BaltoSlav*. Dostop 9. 12. 2021 na: <https://baltoslav.eu/>
- Lucijan BRATUŠ, 1998: Črke v slovenskih rokopisih in tiskih od Brižinskih spomenikov do danes. *Dajnkov zbornik*. Ur. Marko Jesenšek in Bernard Rajh. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora, 3). 351–372.
- Gigafida*. Dostop 9. 12. 2021 na: <http://www.gigafida.net/>
- Jasna HONZAK JAHIČ, 2003: Pohlinov in Metelkov opis slovenskega knjižnega jezika v luči časa njunega nastanka. *Slavistična revija* 51/posebna št., 331–350.
- Nataša HRIBAR, Gjoko NIKOLOVSKI, 2010: Oblikovanje slovenskega in makedonskega knjižnega jezika. *Reformacija na slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana. (Obdobja, 27). 347–356.
- Anton JANEŽIČ, 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slonstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*. Celovec.
- Marko JESENŠEK, 2021: Krempljev vpliv na oblikovanje slovenskega knjižnega jezika. *Deroč vrelec Antona Krempla*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 141). 13–68.
- Jezične igre i multimedijški prikaz jezika: Pišem glagoljicom*. Dostop 9. 12. 2021 na: <https://jezicneigre.com/pisem-glagoljicom/>
- Janko JURANIČ, 1977: Problem cirilice na severozahodu južnoslovenskega etničnega ozemlja. *Slovensko jezikoslovje: Nabitgalov zbornik*. Ur. Franc Jakopin. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. 135–152.
- Boža KRAKAR VOGEL, 2011: Razvijanje kulturne zmožnosti pri pouku slovenščine. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ur. Simona Kranjc. Ljubljana. (Obdobja, 30). 271–277.
- Sebastijan KRELJ, 1567: POSTILLA SLOVENSKA. *Korpus 16. Korpus besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Dostop 24. 11. 2021 na: https://fran.si/korpus16/Knjiga/26/postilla_slovenska?stran=1
- Mihael MARKIČ, 1933: Izenačenje slovanskih črkopisov. *Etnolog* 5/6, 116–133. Dostop 9. 12. 2021 na: www.dlib.si
- Josip MARN, 1863: *Kratka staroslovenska slovnica*. Celovec. Dostop 9. 12. 2021 na: www.dlib.si
- Majda MERŠE, 2015: Jernej Kopitar. Grammatik der Slavifchen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark. *Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovic in pravopisov od 1584 do danes*. Različica 1.0. Ur. Kozma Ahačič. Dostop 24. 11. 2021 na: <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/10/1809-kopitar>
- Franc MIKLOŠIČ, 1865: *Slovensko Berilo za osmi gimnazijalni razred*. Dunaj.
- Vladimir OSOLNIK, 2011: Jezikoslovje in literatura v srednjeveških besedilih južnih Slovanov. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ur. Simona Kranjc. (Obdobja, 30). Ljubljana. 343–349.
- Vesna POŽGAJ HADŽI, Tatjana BALAŽIC BULC, 2015: (Re)standardizacija v primežu nacionalne identitete: primer hrvaškega, srbskega, bosanskega in črnogorskega jezika. *Slovenščina 2.0* 3/2, 67–94. Dostop 24. 11. 2021 na: http://slovenscina2.0.trojina.si/arhiv/2015/2/Slo2.0_2015_2_06.pdf
- Jakop SKET, 1894: *Staroslovenska čitanka za višje razrede srednjih šol*. Dunaj. Dostop 9. 12. 2021 na: www.dlib.si
- Emilija STOJMENOVA DUH, Nataša KOČESKA, Sašo KOČESKI, 2017: Game-based learning: educational game Azbuka to help young children learn writing Cyrillic letters. *Multimedia Tools and Applications* 76/12, 14091–14105.
- Janez ROTAR, 1987: Slovenski avtorji in cirilica. *Jezik in slovstvo* 33/3, 51–57.
- France TOMŠIČ, 1943: *Starocerkenoslovenska slovnica in čitanka za višje razrede srednjih šol*. Ljubljana: Pokrajinska šolska založba.
- Janja URBAS, 2019: Vloga in pomen učenja ruščine v slovenski družbi in izobraževanju. *Poti in stranpoti poučevanja tujih jezikov v Sloveniji*. Ur. Tatjana Balažic Bulc, Jana Kenda, Meta Lah in Vesna Požgaj Hadži. Ljubljana. 71–80. Dostop 25. 11. 2021 na: <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/book/180>
- Ustava Republike Slovenije (URS)*. Dostop 25. 11. 2021 na: <https://zakonodaja.com/ustava/urs>

Marijanca Ajša VIŽINTIN, 2011: Razvijanje medkulturne kompetence in podpora šolam v okolju. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ur. Simona Kranjc. (Obdobja, 30). Ljubljana. 533–538.

Peter WEISS, 2017: Pisava in črkopis. *Jezikovna svetovalnica*. Dostop 9. 12. 2021 na: <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/2342/pisava-in-%C4%8Drkopis>

From A to Š – Learning about the Cyrillic Alphabet in the Slovenian Territory

Cyrillic is a part of Slovenian cultural heritage and has been included in older Slovene grammars, for instance, those of Bohorič (1584), Pohlin (1768), and Kopitar (1809). Grammar writers understood Cyrillic as a strong link between Slavic languages while finding the inspiration for improving the alphabet, which was used until the mid-19th century. The first Slavic scripts (Glagolitic and Cyrillic) were initially known to only a handful of experts, but the situation began to improve by introducing compulsory learning of contemporary Slavic languages using non-Latin scripts. In the past, the Slovene education system made it compulsory to learn Russian or Serbo-Croatian and thus Cyrillic, however, today, active learning of Cyrillic is limited to some elective subjects' on a primary or secondary school level and individual study programs at the university level. Students of the Slavic languages and literature department at the Faculty of Arts, University of Maribor discover Old Church Slavic Cyrillic in their first year, and later on, they have the opportunity to learn other Slavic languages and modern Cyrillic scripts (e.g. Russian, Serbian and Macedonian). However, in today's digital age, it is possible to learn Cyrillic outside the educational process based on freely accessible educational websites and learning e-environments. Special motivation for learning Cyrillic can also be related to an interest in the Slavic languages and scripts, which are used and spoken by immigrants. It is important to be aware that the script is a part of national and cultural identity and that this is our constitutional right, as well as the right of the immigrant community. By learning Cyrillic, we show an interest in diverse language practices that share common roots, and we take an important step towards understanding different language patterns and concepts.

